

SEXTIL PUȘCARIU. THE LINGUISTIC UNITY AT THE ROMANIANS

Monica Ghiță (Stoica)
PhD Student, University of Bucharest

Abstract: At the first International Congress of Linguists in The Hague in 1928, the governments of the civilized states were asked to start developing National Linguistic Atlases in order to create a Worldwide Language Map. In Romania, the works for the realization of the Romanian linguistic atlas had begun since the establishment in Cluj in 1919 by the linguist Sextil Pușcariu of the Romanian Language Museum. Article “Sextil Pușcariu. The linguistic unity at the Romanians” highlights the methods used in the research and the difficulties encountered on the field for the realization of the Romanian linguistic atlas, but also the particularities of the Romanian linguistic research resulting from the study of the manuscripts of the conferences held at Radio Romania by the linguist Sextil Pușcariu between 1932-1937.

Keywords: linguistic atlas, questionnaire, linguistics, radio manuscripts, Sextil Pușcariu.

Introducere

Apariția radioului public în România, la 1 noiembrie 1928, a însemnat deschiderea căii spre comunicare, cunoaștere, educare și divertisment la nivel național. De la microfonul Radiodifuziunii Române au răsunat, în perioada interbelică, cele mai importante voci ale culturii și științei din România. Una dintre vocile auzite la radio a fost și cea a lui Sextil Pușcariu¹ care, în anii '30 ai secolului trecut, a susținut mai multe conferințe pe teme cultural-lingvistice între care se remarcă *Hărțile graiului*², conferință susținută în 1932 și *Atlasul lingvistic român*³, în 1937. Prin aceste două conferințe existente în Arhiva Scrisă a Societății Române de Radiodifuziune⁴, Sextil Pușcariu a dezvăluit publicului ascultător modalitățile de realizare a *Atlasului lingvistic român*, dar și dificultățile întâmpinate pe parcursul cercetării în teren.

Secolul al XIX-lea, remarcă Sextil Pușcariu, a fost dominat în lingvistică de metoda istorică, fapt ce a dus la studierea evoluției limbilor și a raporturilor “de înrudire între diferite familii și grupuri de limbi”, iar metodei istorice i s-au datorat “operele fundamentale și marile descoperiri pe teren lingvistic din veacul trecut” (sec. al XIX-lea – n.n.).

Acest fapt a dus la decizia luată cu prilejul primului *Congres Internațional al Lingviștilor* de la Haga, din 1928, de a solicita guvernelor statelor civilizate să înceapă să elaboreze *Atlase lingvistice naționale* din care să se alcătuiască *Mapa mondială a limbilor vorbite în zilele noastre*⁵.

¹Sextil Pușcariu (1877-1948), lingvist, filolog, prof. univ. la Cluj-Napoca, membru al Academiei Române. S-a remarcat ca fondator al *Muzeului Limbii Române* din Cluj, în 1919, instituție ce poartă astăzi numele de *Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”*, dar și ca fondator și coordonator al revistei *Dacoromania*. Între lucrările sale de o mare valoare științifică, la loc de cinste se situează inițierea și coordonarea *Atlasului lingvistic român*.

²PUȘCARIU, Sextil. *Hărțile graiului*, conferință din 02 dec., 1932. În: Arhiva S.R.R., dosar nr. 11/1932, 10 file dactilo.

³PUȘCARIU, Sextil. *Atlasul lingvistic român*, în emisiunea *Universitatea Radio*, din 27 mai, 1937. În: Arhiva S.R.R., dosar nr. 9/1937, 6 file dactilo., cu iscălitura de identificare a autorului.

⁴ În note figurează cu prescurtarea: Arhiva S.R.R.

⁵ PUȘCARIU, Sextil. *Hărțile graiului*,. În *Op. cit.*, fila 1.

În privința începerii pregătirilor pentru realizarea *Atlasului lingvistic român*, Sextil Pușcariu atragea atenția că lingviștii români au fost cu un pas înaintea deciziei luate la Congresul Internațional al Lingviștilor de la Haga. La noi, demersurile au început de la momentul înființării *Muzeului Limbii Române*⁶ din Cluj în 1919, instituție sub ale cărei auspicii avea să se realizeze, mai târziu, *Atlasul lingvistic român* sub îndrumarea lui Sextin Pușcariu.

Atlasul Lingvistic român. Metode folosite în cercetare.

Având ca model *Atlasul lingvistic al Franței* și metodele de cercetare elaborate la sfârșitul secolului al XIX-lea de lingvistul francez Jules Gilliéron⁷, Sextil Pușcariu a analizat posibilitatea de a realiza “o hartă a graiului” și în România. Prin “hartă a graiului” se înțelegea o proiectare pe hărți a cuvintelor unei limbi “cu toate variațiunile lor de pronunțare, cu sensurile lor, deosebindu-se de la regiune la regiune, cu nenumăratele modificări pe care le suferă când se unesc cu alte cuvinte spre a alcătui o frază”⁸.

În teorie, realizarea unei hărți a graiului era posibilă și ușor realizabilă, fapt constatat de Sextil Pușcariu. Metodele de cercetare aplicabile realizării unui astfel de demers științific erau aproape matematice: “Se alcătuește un chestionar cuprinzând un număr de cuvinte și de fraze caracteristice. Cu acest chestionar se duce un anchetator într-un număr de localități răspândite pe tot teritoriul unei limbi și însemnează cât mai exact răspunsurile primite. Răspunsurile obținute pentru fiecare chestiune se însemnează pe câte o hartă, în dreptul fiecărei localități cercetate”⁹.

“Pe tot teritoriul unei limbi” însemna în țara acesteia și oriunde se vorbea respectiva limba, în cazul nostru, româna.

Pentru demararea cercetării, două lucruri erau fundamentale: chestionarul și echipa de specialiști. Chestionarul românesc nu trebuia să difere foarte mult de chestionarele celorlalte țări romanice, deoarece “atlasul nostru trebuia să fie o întregire a marelui *Atlas romanic*, dar care trebuia, înainte de toate să țină seama de împrejurările speciale de la noi. O simplă traducere în românește a chestionarului francez sau italian și o imitare a metodelor adoptate în Apus n-ar fi dat, desigur, rezultatele dorite”¹⁰.

Pentru realizarea anchetelor lingvistice, *Muzeul Limbii Române* i-a trimis în teren pe cei mai buni specialiști: profesorii Sever Pop¹¹ și Emil Petrovici¹², ambii cu studii la Paris. Sever Pop era conferențiar la Universitatea din Cluj, iar Emil Petrovici, profesor la aceeași Universitate. Dacă Emil Petrovici era un reputat specialist în fonetică experimentală, Sever Pop se specializase în geografie lingvistică, la Paris, chiar sub îndrumarea lui Jules Gilliéron și i-a însoțit “în anchetele lor pe teren în diferite țări romanice pe cei ce pregătesc Atlasele lingvistice ale Italiei, Elveției și Cataloniei”¹³.

Cu doi specialiști de prim rang, *Muzeul Limbii Române* începea cea mai amplă cercetare în teren al cărei scop era să dea imaginea limbii române pe teritoriul României și dincolo de granițe, în zonele locuite de români.

⁶Instituție fondată în 1919 și condusă de lingvistul Sextil Pușcariu. Din 1949 devine *Institutul de Lingvistică și Istorie Literară* din Cluj-Napoca, iar din 1990, i-a fost atribuit și numele ctitorului său, devenind *Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”*, denumire sub care funcționează și în prezent.

⁷Lingvist și dialectolog elvețiano-francez (1854-1926), creatorul *geografiei lingvistice* ca disciplină. Aproape jumătate de secol a predat dialectologie la Paris. Lucrarea sa de referință rămâne *Atlasul Lingvistic al Franței* publicat între 1902-1910.

⁸PUȘCARIU, Sextil. *Hărțile graiului*,. În *Op. cit.*, fila 1.

⁹*Ibidem*.

¹⁰*Ibidem*, fila 3.

¹¹Din 2012, membru post-mortem al Academiei Române.

¹²Membru titular al Academiei Române din 1948.

¹³PUȘCARIU, Sextil. *Hărțile graiului*,. În *Op. cit.*, fila 2.

Un principiu de bază al școlii lui Jules Gilliéron era ca un singur anchetator “să cutreire cu același chestionar toată țara”. Pentru numărul întrebărilor chestionarului românesc și al satelor ce urmau să facă obiectul cercetării, acest lucru era aproape imposibil de realizat. Ar fi necesitat foarte mult timp și resurse, iar cei doi cercetători români aflați în teren făceau toată munca de cercetare, voluntar.

Astfel, lingviștii români au conceput o anchetă dublă, bazată pe două chestionare diferite, în locuri diferite. Pentru a obține “un fel de fotografie instantanee a graiului uzual”, echipa de lingviști coordonată de Sextil Pușcariu a conceput “un chestionar normal” alcătuit din 2200 de întrebări referitoare la cele mai uzuale cuvinte ale limbii și “un chestionar dezvoltat” cuprinzând 4800 de întrebări “referitoare la toate aspectele vieții”.

Chestionarul normal i-a fost încredințat lui Sever Pop. Acesta avea de cutreierat 300 de sate, iar comunele, cu satele aferente, erau situate la distanțe de 30-40 de kilometri una față de cealaltă.

Chestionarul dezvoltat i-a revenit lui Emil Petrovici. Acesta avea de efectuat anchete în 80 de sate, altele decât cele atribuite lui Sever Pop. Distanța dintre localitățile cercetate era mult mai mare, de 100 de kilometri. “Chestionarul dezvoltat” urmărea cuvinte mai puțin uzuale, diferiți termeni tehnici, anumite construcții gramaticale, iar pentru răspunsuri erau vizate persoane de sexe și vârste diferite și de diferite condiții sociale. Lingviștii români au ales această metodă de cercetare cu două chestionare, în paralel, pentru ca anchetele să nu dureze foarte mulți ani și să se completeze una pe cealaltă.

Inspirați de cercetătorii italieni și elvețieni, cercetătorii români au dat o importanță deosebită datelor etnografice și folclorice și au folosit în teren aparatul de fotografiat. Pe lângă acesta, cercetarea românească a introdus și aparatul de filmat, așa încât particularitățile cercetării noastre au fost ancheta dublă și aparatul de filmat, folosit ca suport de lucru. Acesta din urmă le-a fost de mare ajutor cercetătorilor, ei reușind să redea perfect, prin film, ceea ce nu se putea reda în cuvinte: “Astfel avem filme pentru *a melița, a prinde un roi, a scărmana lâna* etc”¹⁴.

Chiar și cu aceste două elemente specifice cercetării românești, în cazul României, situația din teren avea să creeze o serie de dificultăți cercetătorilor.

Dificultățile întâmpinate în realizarea *Atlasului lingvistic român*

Deși, în teorie, realizarea unui atlas lingvistic al României nu părea deloc complicată pentru specialiști, în practică, un astfel de demers științific s-a dovedit a fi o activitate laborioasă și cu multe dificultăți întâmpinate pe parcursul anchetelor. Ceea ce în alte țări a fost ușor de aplicat în cercetarea din teren, în România s-a dovedit a fi aproape imposibil de pus în practică.

În țări precum Franța și Italia deosebirile între dialecte erau foarte mari, încât cercetătorilor aflați în teren le-a fost la îndemână să completeze chestionarele și să obțină răspunsuri la întrebările formulate. Sextil Pușcariu avea să remarce că, din cauza deosebirilor dialectale, în Italia, un napolitan nu se putea înțelege, în dialect, cu un venețian. Același lucru se întâmpla și în Franța, unde dialectele erau diferite între ele, dar și față de limba literară.

În aceste condiții, cercetătorii francezi și italieni aveau o principală misiune în realizarea anchetelor: să caute subiecți care cunoșteau și dialectul, și limba literară “și să-i pună să traducă în dialect cuvântul sau fraza rostită de anchetator în franceza sau italiana literară. La noi, în România, deosebirile între dialecte și ale acestora față de limba literară sunt prea mici, încât să fie posibil acest fel de anchetare.”¹⁵

¹⁴ PUȘCARIU, Sextil. *Hărțile graiului*. În *Op. cit.*, fila 7.

¹⁵ *Ibidem*, fila 3.

Spre deosebire de lucrările lingvistice din țările menționate, în România anchetele se desfășurau exclusiv în mediul rural “ceea ce răspunde unei voințe precise de a culege mărturii lingvistice neinfluențate de limba literară”¹⁶.

Pentru a evidenția că, ceea ce s-a aplicat anchetelor realizate în alte țări, nu se putea aplica în ancheta lingvistică românească, Sextil Pușcariu a dat ca exemplu substantivul “braț”. Dacă cercetătorul Sever Pop, responsabil de “chestionarul normal”, ar fi întrebat cum se spune, regional, la “braț”, pe tot cuprinsul României răspunsul ar fi fost același: “braț”. Întrebând indirect, adică arătând spre respectiva parte a corpului, fără să o numească, în aproape toate cele 200 de localități anchetate răspunsul a fost “mână”. S-a constatat că oamenii de la sate îl foloseau pe “braț” doar în locuțiuni precum “ia copilul în brațe” sau “un braț de fân”.

Prin urmare, dacă și la noi s-ar fi utilizat în anchetă metoda directă, ca în Franța și Italia, întrebarea n-ar fi făcut decât să sugereze răspunsul. “Braț” exista în limbă, era cunoscut în punctele anchetate, dar întrebuițat cu alt înțeles. Astfel, harta alcătuită pe baza întrebărilor directe ar fi dat o imagine falsă despre înțelesul cuvântului “braț”.

Au fost și cuvinte care au dat rezultate neașteptate din punct de vedere geografic, așa încât, ceea ce părea nesemnificativ, a schimbat cursul anchetei. Un exemplu în acest sens este substantivul “nas”. În ancheta din “chestionarul normal”, ce viza cuvintele uzuale, s-a crezut că “nas” este cunoscut pretutindeni și nu prezintă interes pentru anchetă, însă a produs o reală surpriză. Într-o zonă întinsă din nordul Transilvaniei s-a constatat că “nari”, vechea formă de plural pentru “nară”, era folosită în loc de “nas”.

Alte dificultăți întâmpinate în timpul anchetelor au fost legate de dorința unor intelectuali de a fi elevați în exprimare sau a unor țărani de a vorbi ca la oraș. Intelectualii satelor (preoți, învățători etc) încurcau uneori anchetele, încercând să-i corecteze pe țărani intervievați: “Și mai grav e că intelectualii satelor se amestecă în anchetă și dintr-un sentiment de fals patriotism local vor să îndrepte “greșelile” țaranului, găsind că nu vorbește destul de frumos”¹⁷.

Cercetătorii aflați în teren aveau grijă să nu-și obosească subiecții în timpul anchetelor. Țărani nu erau obișnuiți să răspundă cu orele la mii de întrebări și, din când în când, se impuneau pauze în care aceștia își aprindeau pipa sau beau câte un pahar cu vin. Au existat și situații în care intervenea plictiseala sau indiferența față de anchetă pentru cel interviuat. Pe parcursul cercetărilor, profesorului Sever Pop i s-a întâmplat să ducă rapid ancheta până la întrebarea cu numărul 400, moment în care “subiectul și-a aprins pipa pe care n-a mai fost chip să i-o scoată din gură. Atunci a trebuit să arunce tot materialul cules și să caute alt subiect, care nu altera sunetele din pricina pipei strânse între dinți”¹⁸.

Extrem de important pentru obținerea unor rezultate foarte bune pe parcursul cercetării era ca subiecții aleși să aibă o dicție foarte bună, pentru ca sunetele să nu fie alterate de o pronunție defectuoasă. La fel de important era ca aceștia să nu încerce să vorbească “ca la oraș”, ci așa cum vorbeau dintotdeauna.

Un alt element de dificultate în realizarea cercetării a fost suspiciunea afișată de autoritățile locale. Acestea se temeau că, sub pretextul anchetelor lingvistice, se făcea, de fapt, un control al activității lor.

Concluzii.

¹⁶ CUGNO, Federica. „Legături între *Atlante linguistico italiano* și *Atlasul lingvistic român*”, p. 3 [online], [accesat la: 30.04.2019]. Disponibil la www.diacronia.ro/indexing/details/A13524/pdf

¹⁷ PUȘCARIU, Sextil. *Hărțile graiului*. În *Op. cit.*, fila 8.

¹⁸ *Ibidem*, fila 9.

Din analiza conferințelor radiofonice ale lui Sextil Pușcariu se poate concluziona că realizarea *Atlasului lingvisticromân* a fost foarte dificilă, deoarece deosebirile dintre dialecte și ale acestora față de limba literară erau atât de mici, încât au îngreunat foarte mult ancheta cercetătorilor români.

Deși a ținut cont de cercetările întreprinse în celelalte țări romanice, cercetarea românească a avut două particularități distincte: ancheta dublă și aparatul de filmat folosit ca suport de lucru.

Hărțile lingvistice realizate au dat imaginea unitară a limbii române, atât în România, cât și în teritoriile din afara țării locuite de români, au oferit date etnografice și folclorice prețioase, dar și deducții de natură istorică în privința anumitor cuvinte.

Cercetarea pentru realizarea *Atlasului lingvisticromân* s-a desfășurat între 1930 și 1937, timp în care s-au obținut peste un milion de răspunsuri primite în cele 380 de localități cercetate. Prin *Atlasul lingvisticromân*, cercetătorii de la *Muzeul Limbii Române* din Cluj, coordonați de lingvistul Sextil Pușcariu, au demonstrat, în anii '30 ai secolului trecut, că românii vorbeau aceeași limbă în toate teritoriile locuite de ei și care le aparțineau și că unitatea de limbă și de neam a rămas neclintită, indiferent de ocupațiile străine care au încercat acapararea teritoriilor românești și asimilarea populației băștinașe până la Marea Unire din 1918.

Pentru a sublinia unitatea lingvistică la români, Sextil Pușcariu își încheia, în 1937, conferința radiofonică *Atlasul linguistic român* cu următoarea frază: "Pentru dezvoltarea limbii române, Carpații, pe culmile cărora trecea granița nefirească politică, erau, pur și simplu, inexistenți: poporul român a fost unul și același pretutindeni înainte de Unirea de la 1918, precum va fi în toate veacurile de aici înainte"¹⁹.

BIBLIOGRAPHY

Documente de arhivă

PUȘCARIU, Sextil. *Hărțile graiului*, conferință din 02 dec., 1932. În: Arhiva S.R.R., dosar nr. 11/1932, 10 file dactilo.

PUȘCARIU, Sextil. *Atlasul linguistic român*, în emisiunea *Universitatea Radio*, din 27 mai, 1937. În: Arhiva S.R.R., dosar nr. 9/1937, 6 file dactilo., cu iscălitura de identificare a autorului.

Bibliografie online

Arhivele SRR. În *Societatea Română de Radiodifuziune* [online], [accesat la: 03.05.2019]. Disponibil la <http://www.srr.ro>

CUGNO, Federica. „Legături între *Atlante linguistico italiano* și *Atlasul lingvistic român*”, 8 p. [online], [accesat la: 30.04.2019]. Disponibil la www.diacronia.ro/indexing/details/A13524/pdf

¹⁹ PUȘCARIU, Sextil. *Atlasul linguistic român*, În *Op. cit.*, fila 6.